

УДК 17.023.33-048.35:005.44

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЯК ОСНОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В. С. Ігнатко, здобувач НПУ імені М.П. Драгоманова

Доведено, що основною тенденцією змін сучасного життєвого простору людини є його модернізація; цей процес аналізується у вигляді «модернізації навздогін» і «модернізації на випередження»; автор зазначає, що модернізація суспільного організму не є самоціллю, а здійснюється перш за все заради підняття якості життя громадян, розвитку життєвого простору особистості, підвищення його якості; стверджується, що сучасні модернізаційні сценарії мають суперечливий характер: зростає демократизм та соціальна мобільність у суспільствах, що модернізуються, а з іншого боку може відбуватися знецінення національно-культурних цінностей; низка країн демонструють успіхи в економічному розвитку, в той же час виявляються нездатними подолати екологічні проблеми спричинені зростанням промислового виробництва тощо.

Ключові поняття: людина, культура, суспільство, діяльність, модернізація, креативність, творчість.

Актуальність проблеми. Як зазначають вчені, поняття «модернізація» поширюється не лише на переходи від традиційних суспільств до сучасних, а й на процеси вдосконалення сучасних соціумів. За аналогією з розвитком техніки й технологій, будь-який механізм можна вдосконалити, надаючи його функціям більшої ефективності. Тому модернізаційний підхід можна й треба поширювати також на розвинені суспільства. У цьому разі відпаде необхідність в аморфних концепціях «постмодернізації», які знижують чіткість політологічного, економічного і соціального аналізу [1, с. 234].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема модернізації життєвого простору людини стала предметом наукових досліджень, як європейських так і сучасних науковців, а саме, Михальченко М.І., Сатаров Г., Заяць Т. А., Вовканич С., Ожеван М. А., Глузман Н. А., Колісник О. В., Чарлтон Б. та ін. Дослідники відзначають кардинальні зміни життєвого простору людини, які відбуваються у період глобалізаційних процесів.

Метою статті є аналіз модернізації трансформаційного життєвого простору людини під час глобалізаційних процесів.

Фактично у сучасному науковому дискурсі представлені два основних різновиди модернізації суспільного організму: «наздогоняюча модернізація», яка розглядалася нами раніше й пов'язана з бажанням певних держав

досягнути більш високого рівня розвитку та “випереджаюча модернізація” — мета якої подальше вдосконалення вже існуючих за високими стандартами суспільних відносин, створення підґрунтя для суспільного прогресу у майбутньому, недопущення або пом’якшення кризових явищ у соціумі тощо.

Ґрунтовне дослідження модернізаційних перетворень у різних соціальних системах здійснили британські вчені Б. Чарлтон та П. Андрас. Науковці інтерпретують модернізацію як тенденцію до збільшення адаптивних можливостей та ефективності соціальної системи, що є неминучою і, в цілому, бажаною, і цей факт, на думку вчених, є основним імперативом даного процесу. На їхню думку, питання полягає не в тому, чи потребують соціальні системи модернізації, а скоріше, як вона повинна відбуватися [2, с. 5]. Тобто здійснення модернізації як такої не ставиться під сумнів й сама вона трактується як необхідна складова сучасного суспільного розвитку. Сутність модернізаційних змін у суспільстві на думку науковців може бути описана за допомогою декількох моделей.

В концептуальному вигляді вони можуть бути представлені як лінійна модель, парціальна, багатолінійна, акторна [3, с. 4-15]. За лінійною моделлю (У. Ростоу, С. Блек, М. Леві та ін.) цей процес може складатися з таких основних фаз: перша — формування тих сил і прибічників, які зацікавлені в здійсненні модернізації; друга — консолідація еліти, налаштованої на досягнення цілей модернізації; третя — реалізація власне економічної та соціальної модернізації як головних складових цих процесів; четверта — інтеграція суспільства навколо ідей модернізації та готовність його членів позитивно сприймати здійснювані зміни. За парціальною моделлю або так званої часткової модернізації (Д. Рюшемейер) вона відбувається переважно шляхом дифузії, тобто через взаємодію суспільств, проникнення соціальних цінностей вищого порядку в суспільства з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку. Багатолінійна модель модернізації (Р. Робертсон, У. Бек, К. Мюллер та ін.) трактує її як складний ендогенно-екзогенний процес з багатьма епіцентрами, що не передбачає системної суспільної трансформації, а відтак, не може істотно змінювати внутрішній простір будь-якої країни. Акторна модель модернізації (Т. Пірайнен) ґрунтується на ідеях використання механізмів соціальної інтеграції та актуалізації завдань вільного вибору людиною тих чи інших зрушень у суспільному житті [4, с. 252-255].

Соціальна модернізація має комплексний характер й передбачає кардинальні зміни у економічній, політичній, правовій, духовній сферах. З цього приводу дослідник Т. Заяць зазначає, що у сучасному трактуванні природи процесів модернізації вона постає нормативною стратегією, орієнтованою на досягнення певних цілей, в основі якої здебільшого активний мобілізаційний процес, що передбачає просторову і часову концентрацію ресурсів з

метою наближення до певної чітко визначеної цілі, в якості якої здебільшого виступають досягнення країн з вищим рівнем соціально-економічного розвитку. На його думку, навряд чи можна здійснити повні чи часткові зміни у соціально-трудовій сфері України поза межами сучасної конституційно-правової, економічної, соціальної, технологічної та культурної модернізації. Вони не тільки формують необхідний простір, а й активно впливають на власне процес формування і розвитку соціально-трудових відносин. Враховуючи, що основою конституційно-правової модернізації є ствердження принципів реального народовладдя, подолання відчуження влади і суспільства, дотримання засад легітимності, можна очікувати, що її здійснення створить необхідні передумови для успішної демократизації соціально-трудових відносин [5, с. 180-181].

Модернізація суспільного організму здійснюється перш за все заради підняття якості життя громадян, розвитку життєвого простору особистості, підвищення його якості. Тому даний тип модернізації напряму пов'язаний з розвитком показників так званої соціальної держави.

На думку Н. Хоми, в умовах економічної кризи, глобальних викликів XXI ст. держава не в змозі брати на себе повну відповідальність за добробут особи, а у межах принципу субсидіарності перекладає частину функцій на бізнес, інститути громадянського суспільства. Оскільки світовою тенденцією є відмова від ідеї держави загального добробуту, коли утверджується європейська тенденція до формування сервісної держави, що гарантує найнеобхідніші соціальні права, то назріла необхідність наповнити сучасне розуміння й визначення соціальної держави новими конструктами (забезпечення екологічної безпеки, заохочення конкуренції та розвитку особистості ініціативності громадян щодо забезпечення власного добробуту, розвиток соціального партнерства, активна взаємодія з інститутами громадянського суспільства тощо), а найголовнішим завданням сучасної соціальної держави стає забезпечення максимально сприятливих умов для самореалізації особистості. Такий підхід став результатом переосмислення ролі держави у соціальному захисті, посилення глобалізаційних тенденцій, що зумовило перспективність моделі соціальної держави, яка активізує, котра приходить на зміну класичним моделям. Тенденцією XXI ст. є, з одного боку, розширення каталогу соціальних прав людини та громадянина, а з іншого – реформатування функцій держави щодо їх забезпечення. Адже держави дедалі більше орієнтуються на соціальну підтримку лише нужденних, на стимулювання ініціативи людини у забезпеченні свого добробуту, розвиток соціального та людського капіталу. Це може дістати конституційне закріплення, наприклад, обов'язок працездатних осіб щодо трудової діяльності в обмін на соціальну допомогу. Реформи соціальної сфери в багатьох соціальних державах свідчать про чітку спрямованість на звуження спектра дії соціальної

держави, стимулювання активності та відповідальності громадян за забезпечення добробуту, призупинення розширення соціальних функцій (і відповідно державних витрат), позаяк вони стають непосильними для державних бюджетів і неефективними, з точки зору потреб суспільства. Головним змістом соціальної держави поступово стає створення умов для саморозвитку працездатної особи, насамперед через трудову активність. Центр ваги соціальної держави переноситься на сприяння виникненню якнайбільшої кількості ефективних робочих місць, сприяння самостійному підприємництву та іншим формам трудової активності громадян [6, с. 44].

Варто погодитись з означеними міркуваннями, оскільки в умовах соціально-економічної кризи, яка охопила низку країн світу завдання модернізації полягає у стимуляції до саморозвитку всіх суб'єктів суспільних відносин, розкріпаченню їх творчої енергії спрямованої на суспільний та особистий добробут.

Отже, соціальну модернізацію можна розглядати в широкому та вузькому значеннях цього слова. У вузькому сенсі вона виступає технічним (науково-технологічним) інструментом (заходом, напрямком, важелем) структурної політики держави в подоланні (збалансуванні) диспропорцій між окремими галузями економіки країни, її регіонів, окремих підприємств та інституцій в підвищенні їхньої конкурентоздатності. Коли ж модернізація ставить за мету оновлення суспільних структур (розуміння у широкому сенсі), зміну їх соціальних цінностей, впровадження нових прогресивних світоглядних ідей та концептів, то вона за напрямками і масштабністю завдань збігається як зі структурними трансформаціями суспільства взагалі, так і з основними принципами структурних перетворень в сфері духовно-моральних, професійних і професіональних характеристик людського фактора в перехідних економіках [7, с. 206].

Необхідно зазначити, що модернізація має комплексний характер, що обумовлено різноспрямованістю глобалізаційних викликів сучасності щодо існування й розвитку життєвого простору людини. За цією логікою варто проаналізувати **взаємозв'язок модернізаційних відповідей епохи**, які передбачають взаємообумовленість економічних, політичних, духовних, інформаційно-культурних, освітніх, правових складових.

Діалектика взаємозв'язку модернізаційних відповідей епохи детермінована протидією таких процесів як глобалізація та глокалізація, взаємодією інтернаціонального та національного чинників у життєдіяльності сучасних суспільств. На переконання дослідника М. Ожевана, на зміну лінійним процесам модернізації за векторами, спрямованими від «прогресивного» Заходу до «регресивного Сходу», нині приходять нелінійні нерівноважні процеси, конкретними напрямками яких є: вихід процесів демократизації за межі національно-державних кордонів та поява феномену «усередненої»,

дусуверенізованої космополітичної демократії (democracy beyond borders; cosmopolitan democracy); послаблення контролю за діяльністю держави з боку політичної нації й громадянського суспільства на тлі посилення зовнішнього контролю з боку різноманітних наддержавних, міждержавних і недержавних утворень; поява й утвердження феномену денационалізованого (космополітичного) громадянства й денационалізованої державності; поява й утвердження феномену глобального зовнішнього правління (global governance), глобального громадянського суспільства та глобальних (глобалізованих) націй; екстенсивне розширення кола незалежних держав, більшість з яких належать до числа неспроможних, недієздатних (failed states) або є кандидатами на отримання подібного статусу; занепад національних мов і культур, втрата пам'яті про історичне минуле («манкуртизм»); заперечення національних символів на тлі «брендового» космополітичного консьюмеризму; втрата у представників молодшого покоління почуттів патріотизму, віри в національну ідею (ідеал), історичну місію національної держави тощо; дедалі зростаючий розрив між належним і дійсним, реальним та віртуальним патріотизмом; знецінення традиційних суспільних цінностей та спільнот і поступове утвердження цінностей нетрадиційних [8, с. 18-19].

З нашої точки зору, сучасні модернізаційні сценарії мають суперечливий характер: зростає демократизм та соціальна мобільність у суспільствах, що модернізуються, а з іншого боку може відбуватися знецінення національно-культурних цінностей; низка країн демонструють успіхи в економічному розвитку, в той же час виявляються нездатними подолати екологічні проблеми спричинені зростанням промислового виробництва тощо.

На думку науковців, пріоритетність модернізаційних відповідей епохи (економічних, політичних, правових) багато в чому обумовлена тією стадією історичного розвитку на якій знаходиться певна країна. Згідно з теорією модернізації, відзначає В. Горбатенко, кожна країна як соціальна цілісність у міру свого історичного розвитку проходить три стадії: історичну, сучасну і постсучасну. Кожна з названих стадій визначається панівними в суспільстві соціальними цінностями. Для кожної держави як цілісної системи найнебезпечнішими є періоди переходу від однієї стадії до іншої, коли різні соціальні групи мають різну ціннісну орієнтацію, що зумовлює внутрішні конфлікти. В Україні ситуація ускладнюється одночасним існуванням усіх трьох названих ціннісних орієнтацій [9, с. 8]. Вочевидь, для формування консолідованої національної стратегії модернізації необхідний ціннісний консенсус еліт, вироблення програми системних перетворень, що значно посилює позиції держави у глобальній конкурентній боротьбі, робить її реакцію на сучасні проблеми більш потужною.

Розглядаючи в якості прикладу нашу державу, дослідники зазначають, що основним викликом України як самостійної держави першого

десятиліття незалежності, був виклик модернізації, реформування всіх ланок життя, зокрема й культури. Безумовно, щодо вирішення питання про сучасний стан української культури, її розвиток або занепад, необхідно долучати сучасні соціологічні, політологічні, економічні та інші дослідження, в яких розглядаються проблеми модернізації країни в цілому, наявність чи відсутність стратегії реформ, напрямки змін, що відбуваються, їх характер і наслідки [10, с. 114]. Здійснюючи модернізацію ми повинні поєднувати її різноманітні напрямки, узгоджувати реформування різноманітних сфер життєвого простору людини.

На нашу думку, у науковому дискурсі та суспільній практиці існує деяка односторонність (диспропорція) у висвітленні та реалізації модернізаційних процесів й модернізаційних відповідей сучасності: як правило перевага надається економічній та політичній модернізації й менше уваги приділяється духовно-культурним та правовим її аспектам.

Вищеозначену проблему цілком слушно піднімають автори монографії «Україна в сучасному геополітичному просторі», які зазначають, що в сучасній науці найглибше досліджують модернізацію у сферах економічній та політичній, культурна ж модернізація часто сприймається неоднозначно або розглядається лише як вестернізація країни (з негативним чи позитивним забарвленням, відповідно до ідеологічної позиції тих чи інших авторів). Водночас, розповсюдженою помилкою є твердження про те, що метою модернізації є перехід до ринку. По-перше, навіть у розвинених капіталістичних країнах ринок уже давно контролюється державою та міжнародними економічними організаціями. По-друге, ринок – це лише один із господарських механізмів модернізації, основною метою якої має бути, на думку авторів дослідження, побудова соціальної держави [11, с. 9].

На комплексному взаємозв'язку модернізаційних викликів епохи наголошують вітчизняні вчені В. Співак та С. Бульбенюк. Модернізаційний дискурс «демократизація та становлення громадянського суспільства versus глобалізація» уявляється найбільш системним, що пов'язане з самою специфікою феномену глобалізації як універсального поняття, котре вживається «для характеристики інтеграційних та дезінтеграційних процесів планетарного масштабу в галузі економіки, політики, культури, а також антропогенних змін навколишнього середовища, які за формою мають всезагальний характер, а за змістом стосуються інтересів усього світового співтовариства» [12, с. 90]. За такого тлумачення феномену глобалізації відкривається можливість більш комплексного підходу до розуміння модернізації – не лише як заходів політичного, соціального й економічного оновлення країни, але й в якості процесів, що мають призвести до докорінних змін ціннісно-світоглядного характеру у тому чи іншому суспільстві. Адже успішна посткомуністична модернізація в Україні – це якісні трансформації як на рівнях

функціонування політичної участі і діяльності та соціально-економічної поведінки, так і на рівні суспільної свідомості, коли будуть подолані пастки постмодернізаційних синдромів та стане можливим формування нової якості і політичної еліти, і самих громадян. Отже, глобалізаційний дискурс модернізації передбачає зосередження уваги на необхідності не тільки і не стільки «матеріальних» змін (інституційних, процесуальних, виробничих тощо), але й ментальних трансформацій суспільної та індивідуальної свідомості. Подібні трансформації можна охарактеризувати як соціокультурні [13, с. 34].

З нашої точки зору, на пострадянському просторі не достатньо уваги приділяється такому напрямку модернізаційних змін як освітньо-науковий, на відміну від західних країн успіх яких забезпечується на ґрунті якісної освіти та інноваційних наукових досліджень.

Н. Глузман і О. Нетребіна визначають такі пріоритети модернізації освіти України: розвиток нових стандартів освіти, основою яких стануть ключові та предметні компетентності, соціально значущі та професійні якості навчання: компетентнісний підхід стає основою проектування нового змісту освіти й пошуку нових навчальних технологій; формування міжкультурної компетентності повинно стати основою толерантного способу життєдіяльності людей, подолання їх соціальної роз'єднаності, ментальної несумісності; забезпечення неперервної освіти – навчання протягом усього життя шляхом формування пізнавальних компетентностей; виховання соціальної компетентності – уміння жити, вчитися й працювати в групі, команді, колективі, розвиток здатності до комунікативної діяльності, уміння попереджати конфлікти та ін.; ініціація самоактуалізації та самовизначення в процесі навчання, підготовка тих, хто навчається, до вільного вибору альтернативних сценаріїв життєдіяльності [14].

Отже, здійснюючи модернізацію варто розвивати гуманітарно-освітню, наукову сфери, дбати про створення умов інтелектуально-духовного прогресу нації, що сприятиме підготовці фахівців для реалізації системних перетворень у всіх секторах життєдіяльності країни.

Разом з тим, сучасні вимоги до освіти та науки кардинально змінилися, як й наслідки наукових відкриттів, що можуть мати неоднозначний характер для життєвого простору людини. Аналізуючи різні соціальні сфери з позиції ризиків та непередбачуваних наслідків модернізації, У. Бек приходять до висновку, що і наука і система вищої освіти не уникли негативних впливів модернізації, тиску атмосфери прибутку та вседозволеності. Раніше, підкреслює У. Бек, можна було довіряти об'єктивним результатам наукових досліджень, але тепер, в умовах суспільства ризику, сама наука бере участь у виробництві ризиків. Так, дослідник зазначає, що визнання ризикованості наслідків науково-технічної діяльності залежить від соціального тиску, а не внутрішнього наукового процесу. Підвищення стандартів науковості звукує

до мінімуму коло визнаних ризиків, які вимагають активного втручання, наука, отже, таємно видає ризикам охоронну грамоту, що забезпечує їх накопичення [15, с. 71].

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що життєвий простір людини набув кардинальних змін під впливом глобалізації наслідки якої мають як позитивний, так і негативний характер. Глобалізаційні процеси спричинили появу такого явища як модернізація, яка була спрямована в першу чергу на реформування економічної та політичної сфер суспільства. В той же час глобалізація та модернізація у нинішньому варіанті мають низку недоліків на яких акцентують увагу світової спільноти антиглобалісти, вимагаючи зміни самих принципів співіснування держав, справедливого перерозподілу матеріальних благ, демократизації діяльності міжнародних організацій тощо. Варто підкреслити, що необхідність соціальної модернізації у сучасних умовах має об'єктивний характер й залежить від здатності певної країни виробити оптимальну стратегію й тактику її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? / Н. И. Михальченко. — К. : Институт социологии НАНУ, 2001. — 440 с.
2. Charlton B. The Modernisation Imperative / B. Charlton, P. Andras. — Exeter, UK :Imprint Academic, 2003. — 85 p.
3. Сатаров Г. Прологомены к последней модернизации в России / Г. Сатаров // Вопросы экономики. — 2011. — № 5. — С. 4-18.
4. Piirainen T. Towards a New Social Order in Russia Transforming Structures in Everyday Life. University of Helsinki, 1997. — P. 242-272.
5. Заяць Т. А. Модернізація соціально-трудових відносин України: пріоритетні напрями та принципи реалізації / Т. А. Заяць // Демографія та соціальна економіка. — 2013. — № 2. — С. 179-192.
6. Хома Н. М. Модернізація парадигми соціальної держави / Н. М. Хома // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. — 2013. — Випуск 3 (19). — С. 43-47.
7. Вовканич С. Суспільні трансформації в умовах глобалізації: соціогуманістичні імперативи, неекономічні чинники та євроінтеграційні пріоритети / С. Вовканич // Народознавчі зошити. серія історична. — 2014. — № 2. — С. 201-220.
8. Ожеван М.А. Націєтворення як «модернізація навздогін»: суперечності між модерном, домодерном і постмодерном / М. А. Ожеван // Стратегічні пріоритети. — 2013. — № 2. — С. 12-21.
9. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Монографія. / В.П. Горбатенко. — К.: Видавничий центр «Академія», 1999. — 240 с.
10. Скрипчук Г. В. Пошуки нових методологічних підходів до змісту та критеріїв державної культурної політики України / Г. В. Скрипчук // Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету]

імені Г. С. Сковороди]. Сер. : «Історія та географія». — 2014. — Вип. 50. — С. 113-116.

11. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти (Кол. Монограф.)/ За ред. Ф.М.Рудича. — К.: МАУП, 2002. — 488 с.

12. Співак В. М. Політико-правовий та соціокультурний виміри глобалізації : монографія / В. М. Співак. — К. : Логос, 2011. — 416 с.

13. Бульбенюк С. С. Посткомуністична модернізація України: влада (держава) versus громадянське суспільство / С. С. Бульбенюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. — 2015. — Вип. 16. — С. 31-35.

14. Глузман Н. А. Модернізація професійної підготовки майбутніх менеджерів: компетентнісний аспект [Електронний ресурс] / Н. А. Глузман, О. Ю. Нетребіна. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prsp/2010_28_1/gluzman.pdf. — Назва з екрана.

15. Колісник О. В. Рефлексивна модернізація: до проблеми її інтерпретації / О. В. Колісник // Грані. — 2015. — №2 (118). — С. 68-72.

МОДЕРНИЗАЦИЯ КАК ОСНОВА ТРАНСФОРМАЦИИ ЖИЗНЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ЧЕЛОВЕКА В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Игнатко В. С.

Доказано, что основной тенденцией изменений современного жизненного пространства человека является его модернизация; этот процесс анализируется в виде «модернизации вдогонку» и «модернизации на опережение»; автор отмечает, что модернизация общественного организма не является самоцелью, а осуществляется прежде всего ради поднятия качества жизни граждан, развития жизненного пространства личности, повышение его качества; утверждается, что современные модернизационные сценарии имеют противоречивый характер: растет демократизм и социальная мобильность в обществах, модернизируются, а с другой стороны может происходить обесценивание национально-культурных ценностей; ряд стран демонстрируют успехи в экономическом развитии, в то же время оказываются неспособными преодолеть экологические проблемы вызваны ростом промышленного производства и др.

Ключевые понятия: человек, культура, общество, деятельность, модернизация, креативность, творчество.

MODERNIZATION AS A BASIS FOR TRANSFORMATION OF HUMAN BEING'S LIVING SPACE IN THE AGE OF GLOBALIZATION

Ignatko V. S.

It was proven that the main trend of changes of modern human's living space is its modernization; This process was analyzed as a «catch-up

modernization» and «pre-emptive modernization»; author notes that modernization of public organism is not an end in itself, but carried out primarily for raising the quality of individual's life, development of living space, improving its quality; it was stated that current modernization scenarios are of contradictory nature: democratism and social mobility in modernizing societies grow, on the other hand there can be devaluation of national cultural values; A number of countries show progress in economic development, but at the same time are unable to overcome the environmental problems caused by the growth of industrial production and so on.

Key concepts: human being, culture, society, activities, modernization, creativity.